

Μεταδίδοντας τὸ μήνυμα

ΔΗΜΗΤΡΑΣ Α. ΚΟΥΚΟΥΡΑ*

Ἐὰν ἐξαιρέσουμε τις γενικὲς διαπιστώσεις πού στηρίζονται στὴν προσωπικὴ ἀντίληψη ἀπὸ κηρύγματα πού ἐκφωνοῦνται σὲ ναοὺς τῆς χώρας μας, οἱ ἐρευνητικὲς ἐργασίες πού ἔχουν ἐκπονηθεῖ γιὰ τὸ σύγχρονο κήρυγμα εἶναι ἐλάχιστες. Μία ἐμπειρικὴ ἔρευνα¹ μὲ ἀντικείμενο τις ἐγκυκλίους τῶν ἑλληνοφώνων Ὁρθοδόξων Προκαθημένων καὶ Μητροπολιτῶν γιὰ τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1994 παρουσιάζει μία ἐνδεικτικὴ ὁμιλητικὴ χαρτογράφηση, ἐνῶ λιγοστὲς ἀκόμη μεταπτυχιακὲς ἢ διδακτορικὲς διατριβὲς προσεγγίζουν τὰ σύγχρονα κηρύγματα, τοὺς δημιουργοὺς τους καὶ τοὺς ἀποδέκτες τους².

Ἡ κοινὴ ὡστόσο αἴσθηση δὲν εἶναι ἐνθαρρυντικὴ, χωρὶς νὰ εἶναι καὶ ἐπιστημονικὰ ὀρθή. Ὁ λόγος εἶναι ὅτι ἡ κοινὴ αὐτὴ ἀντίληψη διαμορφώνεται ἀπὸ μία ἀτελὴ ἐπαγωγή, χωρὶς νὰ στηρίζεται σὲ ἐπαρκῆ δείγματα κηρύκων, κηρυγμάτων καὶ ἀποδεκτῶν.

Παρ' ὅλα αὐτὰ ἡ διαφαινόμενη ἀρνητικὴ τοποθέτηση γιὰ τὸ σύγχρονο κήρυγμα συχνὰ ὀδηγεῖ στὴν αὐθόρμητη ἐτυμηγορία γιὰ τὴν κατάργηση καὶ τὴν ἐξάλειψή του ἀπὸ τὴ λατρεία τῆς Ἐκκλησίας μας.

Μία τέτοια ἐνέργεια, ὅμως, δὲν ἀποτελεῖ τὴ λύση. Γιὰ τὸν ἀπλὸ λόγο ὅτι ἡ ἀναγκαιότητα τοῦ κηρύγματος στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἀδιαμφισβήτητη

*. Ἡ Δήμητρα Α. Κούκουρα εἶναι Καθηγήτρια τῆς Ὁμιλητικῆς στὸ Τμῆμα Θεολογίας τοῦ Α.Π.Θ.

1. ΚΟΥΚΟΥΡΑ ΔΗΜΗΤΡΑΣ, *Λόγοι Ἐπισκόπων, Περιγραφικὴ προσέγγιση*, Ἐκδ. ΤΕΡΤΙΟΣ, Κατερίνη, 1997. Ἡ ἴδια ἐργασία μὲ τροποποιήσεις στὸ Εἰσαγωγικὸ τῆς Κεφάλαιο ἐκδόθηκε τὸ 2005 ἀπὸ τὴν Ἐκδόσεις Πουρναρᾶ μὲ τίτλο *Μεθοδολογικὴ προσέγγιση ὁμιλητικῶν κειμένων - Λόγοι Ἐπισκόπων*.

2. Πρόκειται γιὰ ἐργασίες πού ὑποβλήθηκαν στὸ Τμῆμα Θεολογίας τοῦ ΑΠΘ. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε τὴ μεταπτυχιακὴ ἐργασία τοῦ Γεωργίου Κράτη, *Οἱ πατριαρχικὲς ἀποδείξεις τῶν Χριστουγέννων καὶ τοῦ Πάσχα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχη Βαρθολομαίου Β΄* (2011) καὶ τὴν διατριβὴ τῶν: Sabin Preda, *Ἡ σύγχρονη ρουμανικὴ ὁμιλητικὴ παράδοση στὸν 20ὸ αἰῶνα - Βιβλικὴ τεκμηρίωση* (2006), Daniel Miles, *Τὸ ἱεραποστολικὸ κήρυγμα στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Ἀμερικῆς κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν* (2011), π. Ἰσαὰκ Μπαρακάτ, *Τὸ ὁμιλητικὸ ἔργο τοῦ Πατριάρχη Ἀντιοχείας Ἰγνατίου Δ΄* (2011).

καὶ ἀδιαπραγμάτευτη. Ἄλλωστε τὸ Εὐαγγέλιο τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀληθείας εἶναι αὐτὸ τὸ ἴδιο κήρυγμα³ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενό του, δηλαδή τὸ μήνυμά του καὶ ὡς πρὸς τὴ διαδικασία τῆς μετάδοσής του, δηλαδή τὴν ἐκφορὰ του.

Ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος προαγγέλλει τὴ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν μὲ τὸ κήρυγμα, ὁ Ἰησοῦς κηρύττει τὸ πλήρωμα τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν στὸ πρόσωπό του καὶ οἱ Ἀπόστολοι ἐντέλλονται νὰ εὐαγγελιστοῦν τὴν ἐν Χριστῷ σωτηρία «ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς»⁴. Ἡ ἐντολὴ αὐτὴ μεταβιβάζεται καὶ σὲ ὅλους τοὺς διαδόχους τοὺς διαμέσου τῶν αἰώνων. Ἄλλωστε γιὰ τὴν ἀποφυγὴ συνδρομῶν «ραθυμίας»⁵, ἡ διακονία τοῦ λόγου περιλαμβάνεται στὶς εὐχὲς τῆς χειροτονίας τῶν πρεσβυτέρων⁶ καὶ τῶν Ἐπισκόπων⁷ καὶ ὀριοθετεῖται μὲ ἀκρίβεια καὶ σαφήνεια ἀπὸ τοὺς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας μας⁸.

Συνεπῶς, ὅποιαδήποτε πρόταση γιὰ τὴν κατάργηση τοῦ κηρύγματος στὴ διάρκεια τῆς θείας λειτουργίας καὶ τῶν ἄλλων ἱερῶν ἀκολουθιῶν ἐκ τῶν προτέρων ἀπορρίπτεται.

Ἴσως, κάποτε, στὴν πράξη παραλείπεται. Γιὰ παράδειγμα τὴν Κυριακὴ τῆς Πεντηκοστῆς. Κυρίως λόγῳ τοῦ θεολογικοῦ πλούτου τῶν ἀφθόνων εὐχῶν καὶ τῆς ὑμνογραφίας τοῦ ὄρθρου καὶ τοῦ ἑσπερινοῦ, τὰ ὁποῖα στὴν οὐσία διαλαλοῦν ἐμμελῶς καὶ ἐντέχνως τὸ νόημα τῆς μεγάλης ἑορτῆς.

Ὅμως σὲ αὐτὴ τὴν περίπτωσι τὸ ἐρώτημα ποῦ τίθεται εἶναι πόσοι κατανοοῦν τὴ γλῶσσα καὶ τὸ μήνυμα τῆς ὑμνογραφίας καὶ τῶν λειτουργικῶν κειμένων;

3. ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ ΙΩΑΝΝΗ, *Εἰσαγωγή στὴν Καινὴ Διαθήκη*, Ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2007, σελ. 88-103.

4. ΚΟΥΚΟΥΡΑ ΔΗΜΗΤΡΑΣ, *Σπουδὴ στὴ χριστιανικὴ ὁμιλία*, Ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2009, Κεφάλαιο Γ' «Τὸ Εὐαγγέλιο νέο λογοτεχνικὸ εἶδος σπὸν ἑλληνιστικὸ καὶ ἰουδαϊκὸ περιγυρο», σελ. 77-91.

5. Κανὼν 58ος τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, «ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἀμελῶν ἢ τοῦ λαοῦ καὶ μὴ παιδεύων αὐτοὺς τὴν εὐσέβειαν, ἀφοριζέσθω ἐπιμένων δὲ τῇ ἀμελείᾳ καὶ ραθυμίᾳ, καθαιρείσθω».

6. «Ὁ Θεὸς ὁ μέγας ἐν τῇ δυνάμει σου... ἵνα γένηται ἄξιος... κηρύσσειν τὸ Εὐαγγέλιον τῆς Βασιλείας σου, ἱερουργεῖν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας σου...»

7. «Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ...ποίησον μιμητὴν σου τοῦ ἀληθινοῦ Ποιμένου... ἵνα ...τὸν μέγα μισθὸν λάβῃ, ὃν ἠτοιμάσας τοῖς ἀθλήσασιν ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος τοῦ Εὐαγγελίου σου».

8. Κανὼν 19ος Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, «ὅτι δεῖ τοὺς τῶν Ἐκκλησιῶν προεστώτας ἐν πάσῃ μὲν ἡμέρᾳ, ἐξαιρέτως δὲ ἐν ταῖς Κυριακαῖς πάντα τὸν κληρὸ καὶ τὸν λαὸν ἐκδιδάσκειν τοὺς τῆς εὐσεβείας λόγους ἐκ τῆς θείας Γραφῆς ἀναλεγόμενους τὰ τῆς ἀληθείας νοήματα τε καὶ κρίματα...».

Διότι ὁ θεμελιώδης ὁμιλητικὸς στόχος τῆς ὑμνογραφίας⁹ τελεσφορεῖ καὶ τὸ μῆνυμά της προσλαμβάνεται, μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι ἡ λόγια λειτουργικὴ γλῶσσα εἶναι κατανοητὴ¹⁰. Ὁμοίως ὀφείλει νὰ εἶναι κατανοητὸ καὶ τὸ κοσμοεἶδωλο μέσα στὸ ὁποῖο σαρκώθηκε στὸ παρελθὸν τὸ μῆνυμα τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τὸ ὁποῖο γιὰ τοὺς περισσότερους σήμερα δὲν εἶναι οἰκεῖο¹¹. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο ἀκόμη καὶ τὴν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς, μὲ τὴν παρατεταμένη ἐνσωματωμένη ἀκολουθία τοῦ ἑσπερινοῦ, γιὰ παράδειγμα μία σύντομη ἀναφορά στὸ γεγονός τῶν Πράξεων (Πρ. 2,14-36) θὰ ἦταν ἐπωφελής.

Ἄλλοτε δὲν ἀκούγεται τὸ κήρυγμα, πιθανὸν ἀπὸ συναίσθησι ἐγγενοῦς ἀδυναμίας τοῦ κληρικοῦ, ἢ ὅποια συμβαδίζει καὶ μὲ τὴν ἀπροθυμία γιὰ τὴν κάλυψή της. Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωση πολλοὶ θὰ συμφωνοῦσαν ὅτι ἡ σιωπὴ εἶναι καλύτερη. Εἶναι προτιμότερη ἀπὸ ἕνα προπετὴ ἀνούσιο λόγο πού ἀπαριθμεῖ κανόνες ἠθικῆς δεοντολογίας ἢ κατακεραυνώνει ἀπίστους καὶ παρεκτρεπομένους τῆς «ὀρθῆς πίστεως» ἢ ἀκόμη χωρὶς κανένα περιεχόμενο παράγει χάλκινους ἤχους.

9. Βλέπε ΚΟΥΚΟΥΡΑ ΔΗΜΗΤΡΑΣ, *Ἐκκλησία καὶ γλῶσσα*, σελ. 105-145 «Ἡ ὁμιλητικὴ διάσταση τῆς ὑμνογραφίας». Ἐπίσης π. ΣΙΛΟΥΑΝΟΥ ΟΝΕΡ, *Ἡ ὁμιλητικὴ διάσταση τῆς ὑμνογραφίας τῆς Μ. Ἑβδομάδας*, Διδακτορικὴ Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2010.

10. Ἡ σχετικὴ συζήτηση γιὰ τὸν γλωσσικὸ κώδικα τῶν βιβλικῶν ἀναγνωσμάτων, τῶν πεζῶν καὶ τῶν ποιητικῶν κειμένων πού περιλαμβάνονται στὴ θεία λειτουργία καὶ τὶς ἱερὲς ἀκολουθίες καὶ ἡ ἀποκωδικοποίησή τους ἀπὸ τοὺς συγχρόνους ἑλληνοφώνους τὸν τελευταῖο καιρὸ εἶναι ἔντονη. Προσεγγίζεται μέσα ἀπὸ διάφορες προοπτικὲς, ὅμως ἀπὸ τὶς περισσότερες ἀπουσιάζει ἡ ἀπλὴ σκέψη ὅτι ἡ γλῶσσα εἶναι ζωντανὴ καὶ μέσα στὸ χρόνο μεταβάλλεται. Ἐπίσης ὅτι δὲν ὑπάρχουν ἱερὰ γλωσσικὰ συστήματα (σημαίνοντα), στὰ ὅποια ἀναλύεται κάθε ἀνθρώπινη γλῶσσα (Φωνολογία, Μορφολογία, Σύνταξη), ἀλλὰ ἱερὸ περιεχόμενο (σημαινόμενα). Οἱ ἐμπειρικὲς ἔρευνες πού ἔχουν γίνεῖ τὶς τελευταῖες δεκαετίες κυρίως σὲ νεαρὲς ἡλικίες δειχνουν ἀπογοητευτικὰ ἀποτελέσματα. Ὅμως αὐτὸ δὲν συνέβαινε πρὶν ἀπὸ 16, 14 ἢ καὶ 10 αἰῶνες, ὅταν ἡ λόγια γλῶσσα τοῦ Βυζαντίου ἦταν κάπως ἐγγύτερη πρὸς τὴν προφορικὴ δημώδη ἀπὸ ὅσο εἶναι σήμερα στὴ σημερινὴ Νεοελληνικὴ. Γιὰ περισσότερα βλέπε ΚΟΥΚΟΥΡΑ ΔΗΜΗΤΡΑΣ, *Ἐκκλησία καὶ Γλῶσσα*, ἐκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη, 2006.

11. Στοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνες ἡ ἀρχαιοελληνικὴ τριμερὲς διάταξη τοῦ κόσμου –οὐρανός, γῆ καὶ καταχθόνια– καὶ ἡ ταύτισή τοῦ θανάτου μὲ τὴν ἀδυσώπητη αἰχμαλωσία στὸ σκοτεινὸ βασίλειο τοῦ Ἄδη ἦταν εὐρύτατα διαδεδομένα. Καὶ γι' αὐτὸν τὸν λόγο ἡ ἀνυπέρβλη-τὴ ὑμνολογία τῆς Κυριακῆς του Πάσχα προσέλαβε μὲ θαυμαστὸ μέλος καὶ ἐξαιρετὸ ποιητικὸ στίχο αὐτὸ τὸ κοσμοεἶδωλο, γιὰ νὰ περιγράψει τὴν κατὰ χάριν ἀσύλληπτη ὑπέρβαση τῆς ἀναγκασιωτικῆς φθορᾶς τῆς κτιστῆς δημιουργίας καὶ τῆς ἐθελούσιας ὑπαγωγῆς της στὸ θάνατο, ἐφ' ὅσον ἀρνήθηκε τὴν προσωπικὴ σχέση ἐλευθερίας μὲ τὸν Δημιουργὸ Θεό.

«Καὶ ἔστιν αὕτη ἡ ἀγγελία ἣν ἀκηκόαμεν ἀπ’ αὐτοῦ καὶ ἀναγγέλλομεν ὑμῖν, ὅτι ὁ θεὸς φῶς ἐστὶν καὶ σκοτία οὐκ ἐστὶν ἐν αὐτῷ οὐδεμία» (Α΄ Ἰω. 1,5). Οἱ μαθητὲς τοῦ Χριστοῦ ἀναγγέλλουν τὴν ἄμεση ἐμπειρία τους ἀπὸ τὸ φῶς, τὴν ἀλήθεια καὶ τὴ ζωὴ. Οἱ μαθητὲς τῶν Ἀποστόλων διὰ μέσου τῶν αἰώνων κηρύττουν αὐτὸ πὸν ἄκουσαν ἀπὸ τοὺς αὐτήκοους μαθητὲς τοῦ Ἰησοῦ καὶ τὸ μεταδίδουν στοὺς ἐπόμενους. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἡ μία γενεὰ μετὰ τὴν ἄλλη ἐμπεδώνει ἢ ἴδια τὴν ἐν Χριστῷ σωτηρία καὶ πρὸ πάντων τὴν βιώνει μὲ τὴ χάρις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ αὐθορμήτως τὴν μεταδίδει στοὺς ἐπόμενους. Διὰ τοῦ λόγου, ἐφ’ ὅσον τὸ δένδρο τῆς πίστεως σπείρεται «ἐξ ἀκοῆς»¹², ἀναπτύσσεται μὲ τὴν θεία λατρεία καὶ καρποφορεῖ μὲ τὴ μαρτυρία τῶν ἔργων¹³.

Πρωτίστως τὸ κήρυγμα εἶναι μία πηγαία μαρτυρία τῆς πίστεως γιὰ τὸ ἀσύλληπτο μέγεθος τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν κατὰ χάριν σωτηρία τῆς φθαρτῆς καὶ θνητῆς ἀνθρώπινης φύσης, ἡ ὁποία συνεπάγεται καὶ τὴν ἀνάλογη στάση ζωῆς. Πρόκειται γιὰ μία συνταρακτικὴ ἐμπειρία πὸν βιώνει ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ὁ ἴδιος ὁ διδάσκαλος τοῦ Εὐαγγελίου καὶ στὴ συνέχεια τὴ μεταφέρει, κατὰ τὸ χάρισμα καὶ τὴν προσωπικὴ του ιδιαιτερότητα, στὴν εὐχαριστιακὴ σύναξη. Ἐξυπακούεται ἡ μελέτη τῶν Γραφῶν, ἡ θεολογικὴ κατάρτιση, ἡ εὐαισθησία γιὰ τίς ἀνάγκες τῆς κοινωρίας καὶ ἡ γνώση τοῦ πολιτιστικοῦ περιγύρου, ὥστε τὸ ἀναλλοίωτο μήνυμα τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας νὰ κωδικοποιεῖται ἀναλόγως. Προφανῶς ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀδιάλειπτη νηφαλιότητα καὶ προσήλωση τοῦ κήρυκα πρὸς τὰ «ἔστωπα», χρειάζεται καὶ ἡ διαρκὴς ἐπαγρύπνηση καὶ ἐνημέρωσή του γιὰ τὰ «ρέοντα».

12. Ρωμ. 10,16-17 «Ἄλλ’ οὐ πάντες ὑπήκουσαν τῷ εὐαγγελίῳ· Ἡσαΐας γὰρ λέγει· Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; ἄρα ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς, ἡ δὲ ἀκοὴ διὰ ῥήματος Θεοῦ».

13. Ἰακ. 2,16-17 «εἴπη δὲ τίς αὐτοῖς ἐξ ὑμῶν, ὑπάγετε ἐν εἰρήνῃ, θερμαίνεσθε καὶ χορτάξεσθε, μὴ δῶτε δὲ αὐτοῖς τὰ ἐπιτήδεια τοῦ σώματος, τί τὸ ὄφελος; οὕτω καὶ ἡ πίστις, ἐὰν μὴ ἔργα ἔχη, νεκρά ἐστὶ καθ’ ἑαυτήν».

14. Ὁ ρήτορας Γοργίας πρῶτος δίδαξε τοὺς Ἀθηναίους στὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰώνα ὅτι ἡ ρητορικὴ τέχνη μπορεῖ νὰ διδαχτεῖ. Οἱ πολῖτες πὸν δὲν εἶναι ἐκ φύσεως εὐγλωττοὶ μποροῦν νὰ μάθουν νὰ γίνονται πειστικοί, ὅταν ἀρθρώνουν δημόσιο λόγο στὴν πόλη τους, ἐνῶ ὅσοι ἔχουν φυσικὰ χαρίσματα μὲ τὸν κατάλληλο δάσκαλο ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ τὰ συστηματοποιήσουν καὶ νὰ γίνουν πὸ ἀποδεκτοί. Βλέπε ΚΟΥΚΟΥΡΑ ΔΗΜΗΤΡΑΣ, *Ρητορικὴ καὶ Ἐκκλησιαστικὴ Ρητορικὴ*, ἔκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 31. Τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν ἡ μαθητεία γιὰ τὸ κήρυγμα ἔχει παρόμοιους στόχους.

Τὸ κήρυγμα, λοιπόν, εἶναι καὶ μία τέχνη διδασκῆ¹⁴. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ δὲν ὑπονοεῖ ἐπαγγελματικὴ κατάρτιση γιὰ τὴν παραγωγὴ τυποποιημένων λόγων μὲ σωστὴ διάταξη καὶ προσεγμένο διάκοσμο. Ἐννοεῖ τὴ γνώση τῆς ἀδιάκοπης ὁμιλητικῆς παράδοσης καὶ τὴ δυναμικὴ προσαρμογὴ τῆς στὰ σημερινὰ δεδομένα μὲ τὴν προσωπικὴ συμβολὴ τοῦ κάθε ὁμιλητῆ.

Οἱ παράγοντες καὶ οἱ μεταξύ τους σχέσεις ποὺ ὑπεισέρχονται σὲ μία ὁμιλητικὴ διαδικασίᾳ καὶ ὁδηγοῦν σ' ἓνα δεδομένο κήρυγμα, τὴν πρόσληψη, τὴν ἀποδοχὴ ἢ ἀπόρριψή του εἶναι ἀρκετὰ σύνθετοι. Σύμφωνα μὲ ἓνα γνωστὸ ἐπικοινωνιακὸ σχῆμα ποὺ ἀναλύει ἐπαρκῶς τὸ κύκλωμα τῆς ἀνθρώπινης ὁμιλίας ἀριθμοῦνται οἱ ἑξῆς: πομπός, δέκτης, μήνυμα, θέμα, κώδικας καὶ ἀγωγὸς ἐπικοινωνίας.

Ἄ «πομπός»/«ὁμιλητής»¹⁵ εἶναι ὁ Ἐπίσκοπος, ὁ πρεσβύτερος καὶ ὁ διάκονος ποὺ κηρύττουν μὲ τὴν ἄδεια τοῦ Ἐπισκόπου καὶ ἐνδεχομένως κάποιος ἐντεταλμένος λαϊκός¹⁶. Κατ' ἐξοχίαν «δέκτες» εἶναι τὰ μέλη τῆς εὐχαριστιακῆς κοινότητος ἀλλὰ καὶ ἀρκετοὶ ποὺ εὐρίσκονται ἐκτὸς τοῦ ἱεροῦ ναοῦ. Ὅσοι, δηλαδή, ἀκοῦν τὸ κήρυγμα ἀπ' εὐθείας ἢ ἐξ ὑστέρου μαγνητοφωνημένο ἢ βιντεοσκοπημένο ἀπὸ τὸ ραδιόφωνο, τὴν τηλεόραση καὶ τὸ διαδίκτυο ἢ τὸ διαβάσουν ἀπὸ φυλλάδια, περιοδικὰ, τὸν τοπικὸ τύπο κ.ο.κ. Βεβαίως στὴ γραπτὴ μορφή τοῦ κηρύγματος δὲν ἀποτυπώνονται ἡ χροιά τῆς φωνῆς τοῦ ὁμιλητῆ, ὁ ἐπιτονισμὸς τῶν φράσεων, ὁ τονισμὸς τῶν λέξεων, οἱ ἐκφράσεις τοῦ προσώπου καὶ τοῦ σώματός του, τὰ ὁποῖα συμμαρτυροῦν γιὰ τὴ ζέση ἢ τὴν ψύξη τῆς ψυχῆς του, τὴν ὑποκρισία ἢ τὴν εἰλικρίνεια τῶν λόγων του. Ἡ πίστη ὁπωσδήποτε μεταδίδεται μὲ τὸν ζωντανὸ προφορικὸ λόγο ποὺ ἔχει τὴν ἀπόλυτη προτεραιότητα στὴν ἀνθρώπιν ἐπικοινωνία¹⁷, ὅμως καὶ ὁ γραπτὸς, γιὰ τὴν περίπτωσιν ποὺ ἐξετάζουμε, διατηρεῖ πολὺτιμὴ ἀξία.

Οἱ διάφοροι «ἀγωγοί» ἐπικοινωνίας, ὁ αὐτονόητος ἱερὸς ναὸς, ἀλλὰ καὶ τὰ γραπτὰ καὶ τὰ μαζικὰ μέσα καθορίζουν τὴν ποικιλία καὶ τὸ εὖρος τῶν ἀποδε-

15. ΚΟΥΚΟΥΡΑ, *Μεθοδολογικὴ προσέγγιση*, σελ. 11-12.

16. Ὁ 64ος κανόνας τῆς Πενθέκτης ἀπαγορεύει τὴ διακονία τοῦ λόγου σὲ λαϊκοὺς, ὅμως οἱ ἐρμηνευτὲς δὲν τὴν ἀποκλείουν. *Πηδάλιον*, Ἐκδ. Ἀστέρος, Ἀθήναι 1970, σελ. 277.

17. Ὁ προφορικὸς λόγος ἔχει προτεραιότητα, διότι ὁ ἄνθρωπος στὰ πρῶτα στάδια τῆς ζωῆς του μαθαίνει νὰ μιλάει τὴ γλῶσσα ποὺ ἀκούει ἀπὸ τὴ μητέρα του καὶ στὴ συνέχεια μαθαίνει νὰ τὴ γράφει. Ἐξάλλου, ἓνα ἀπὸ τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ Εὐαγγελίου εἶναι ὁ προφορικὸς του χαρακτήρας, ἐφόσον ἀποτελεῖ τὸ προφορικὸ κήρυγμα τῶν μαθητῶν γιὰ τὸν Διδάσκαλο ποὺ στὴ συνέχεια καταγράφεται.

κτῶν. Τὸ γεγονός αὐτὸ εἶναι ιδιαίτερα σημαντικό γιὰ τὴ διαμόρφωση καὶ τὴν ἀποδοχὴ τοῦ συγχρόνου κηρύγματος. Αὐξάνει τὴν εὐθύνη καὶ τὴν μέριμνα τοῦ ὁμιλητῆ, ἐφ' ὅσον τὸ μήνυμα δὲν ἀπευθύνεται μόνον σ' ἓνα γνωστὸ ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκκλησίασμα, ἀλλὰ καὶ σὲ ποικίλους ἄλλους ἀνθρώπους ποὺ σπανιότερα εἰσέρχονται στοὺς ἱερούς ναοὺς ἢ καὶ καθόλου.

Τὸ «θέμα» σχετίζεται μὲ τὸ περιεχόμενο τοῦ κηρύγματος καὶ προέρχεται ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τὸ εὐαγγελικὸ καὶ ἀποστολικὸ ἀνάγνωσμα, ἀπὸ τὸ νόημα μίας Δεσποτικῆς ἢ Θεομητορικῆς ἐορτῆς, ἀπὸ τὸν βίο ἐορταζομένων ἁγίων, κάποιον θέμα τῆς ἐπικαιρότητας κ.ο.κ.

Τὸ «μήνυμα» εἶναι τὸ ἀπόσταγμα κάθε κηρύγματος, αὐτὸ ποὺ ἐπιδιώκει νὰ μεταδώσει ὁ ὁμιλητῆς στὸν ἀκροατῆ του. Στὴν οὐσία πρόκειται γιὰ τὸν σπουδαιότερο ἀπὸ τοὺς παράγοντες τῆς ὁμιλητικῆς διαδικασίας, διότι ἐκεῖνο ποὺ ὀφείλει νὰ ἀρθρωθεῖ μετὰ ζέσεως καὶ ζήλου εἶναι «τὰ ρήματα ζωῆς αἰωνίου», ἀνεξαρτήτως τῆς διαθέσεως καὶ τῆς εὐηκοΐας τῶν ἀκροατῶν¹⁸.

Ὁ «κώδικας» ἐπικοινωνίας εἶναι τὸ σύνολο τῶν γλωσσικῶν κανόνων ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ ὁμιλητῆς, γιὰ νὰ κωδικοποιήσει τὸν λόγο του καὶ νὰ ἐπικοινωνήσει γλωσσικὰ μὲ τὸν συνομιλητῆ του. Ὁ κώδικας πρέπει νὰ εἶναι γνωστὸς στὸν ἀποδέκτη, ὥστε νὰ ἀποκωδικοποιηθεῖ τὸ μήνυμα καὶ νὰ προσληφθεῖ. Διαφορετικὰ ὁ ὁμιλητῆς «λαλεῖ εἰς ἄερα» καὶ ἰσχύει ἡ ἀγωνία τοῦ Ἄπ. Παύλου γιὰ τὴ σάλπιγγα ποὺ ἤχεε σὲ ἀκατάληπτο ἦχο καὶ κανεὶς δὲν τὴν κατανοεῖ, ὥστε νὰ ἐτοιμασθεῖ γιὰ τὴ μάχη¹⁹.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν καθαρὸ γλωσσικὸ χαρακτήρα, ὁ κώδικας σχετίζεται καὶ μὲ τὴν περιορέουσα πολιτιστικὴ ἀτμόσφαιρα, μέσα στὴν ὁποία κάθε φορὰ διατυπώνεται τὸ μήνυμα τοῦ Εὐαγγελίου. Γιὰ παράδειγμα, οἱ εἰκόνες, οἱ μεταφορές, οἱ μετωνυμίες, οἱ παρομοιώσεις, οἱ συγκρίσεις, κ.ο.κ. ποὺ ἐπιστρατεύονται, γιὰ νὰ διασαφηνίσουν ἓνα νόημα ἢ μία πνευματικὴ ἐμπειρία, θὰ πρέπει νὰ προέρχονται ἀπὸ ἓνα κοσμοεῖδωλο οἰκεῖο πρὸς τὸν ἀποδέκτη. Σὲ ἀντίθετες περιπτώσεις, ἀντὶ νὰ διευκολύνουν, ἐπιχειροῦν νὰ ἐρμηνεύσουν τὸ «ἄγνωστο διὰ τοῦ ἀγνώστου».

18. Ἰω. 6,66-68 «ἐκ τούτου πολλοὶ ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω καὶ οὐκέτι μετ' αὐτοῦ περιεπάτουν. εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς τοῖς δώδεκα· μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν; ἀπεκρίθη αὐτῷ Σίμων Πέτρος· κύριε, πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα; ρήματα ζωῆς αἰωνίου».

19. Α' Κορ. 14,8-9 «καὶ γὰρ ἐὰν ἄδηλον σάλπιγξ φωνὴν δῶ, τίς παρασκευάσεται εἰς πόλεμον; ὁὕτως καὶ ὑμεῖς διὰ τῆς γλώσσης ἐὰν μὴ εὖσημον λόγον δῶτε, πῶς γνωσθήσεται τὸ λαλούμενον; ἔσεσθε γὰρ εἰς ἄερα λαλοῦντες».

Είναι προφανές για ποιόν λόγο ο Ίησοῦς κηρύττοντας στην Παλαιστίνη χρησιμοποίησε μεταφορικές εικόνες από στάχνα και ἀμπέλους και ὄχι ἀπό ὄρουζῶνες ἢ φυτεῖες ζαχαροκάλαμου. Ἐκτοτε, ὅμως, ὅσοι κηρύττουν τὸ μήνυμα τοῦ Εὐαγγελίου σὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς γῆς, καλοῦνται νὰ ἀποκωδικοποιῶν αὐτὸν τὸν κώδικα μὲ ἄλλους οἰκείους κώδικες γιὰ τοὺς νεοφώτιστους μὲ διαφορετικὲς προσλαμβάνουσες παραστάσεις²⁰.

Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας τοῦ Κυρίου, ἀκουστάς ποιήσει τὰς αἰνέσεις αὐτοῦ;

Ἡ ἀπορία εἶναι δικαιολογημένη καὶ διαχρονική. Καὶ ὅπως εἶναι φανερό, ἐπικεντρώνεται κυρίως στὶς δυνατότητες τοῦ πομποῦ/κῆρυκα καὶ στὸ ἀπροσμέτρητο μέγεθος τοῦ μηνύματος πὸν καλεῖται νὰ μεταδώσει. Ἄν ἐπανέλθουμε στὸ σχῆμα τῆς ἐπικοινωνίας, οἱ δυνατότητες τοῦ κῆρυκα συναρτῶνται καὶ μὲ τὴ γνώση πὸν διαθέτει γιὰ τὴν ἰδιαιτερότητα καὶ τῶν ὑπολοίπων παραγόντων, μέσα στὸ σύγχρονο πολυπολιτισμικὸ καὶ μεταβαλλόμενο περιβάλλον. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο δὲν θὰ ἦταν παράδοξο, ἂν κάποιος νουνεχὴς καὶ μὴ προπετὴς πὸν ἀναλαμβάνει τὴ διακονία τοῦ λόγου, δικαίως κυριεύεται ἀπὸ δέος ἐξιστάμενος γιὰ τὴν ἐπάρκεια τῶν δυνάμεών του.

Αὐτό, ὅμως, δὲν σημαίνει παραίτηση. Σημαίνει συνεργία στὴ χάρις τοῦ Θεοῦ πὸν φωτίζει τὸ νοῦ γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ μηνύματος τοῦ Εὐαγγελίου²¹ καὶ προσωπικὴ μαθητεία γιὰ τὴν ἀποτελεσματικὴ μετάδοσή του.

Τὸ ζήτημα στὴ συνέχεια πὸν εὐλόγως τίθεται εἶναι πῶς θὰ μάθει ἓνας κληρικὸς νὰ κηρύττει; Πῶς θὰ ἀρχίσει καὶ πῶς διαρκῶς θὰ βελτιώνεται;

Μία αὐθόρμητη ἀπάντηση θὰ ἦταν νὰ μελετήσει ἓνα κατατοπιστικὸ ἐγχειρίδιο. Μία πιὸ πρακτικὴ, ἴσως, ἀπάντηση θὰ ἦταν νὰ ἀκούσει προσεκτικὰ ἄλλους περισσότερο ἔμπειρους ἢ νὰ μελετήσει ἓνα σύγχρονο Κυριακοδρόμιο. Ἄλλα στὴ συνέχεια θὰ πρέπει ὁ ἴδιος νὰ προσπαθήσει, γιὰ νὰ προσφέρει στὰ μέλη τῆς σύναξης τὴ δική του ζωντανὴ μαρτυρία τῆς πίστεως, τὴν ἐπαγρύπνηση γιὰ

20. Βλέπε χαρακτηριστικὰ Ἀμβροσίου Ζωγράφου, Μητροπολίτου Κορέας, «Ψωμί ἢ Μπάπ; Σχέση ἀμφίρροπη. Ζωή, Λατρεία καὶ Εὐχαριστία στὴν Κορεατικὴ Ὁρθοδοξία», *Βημόθυρο*, Τεύχ. 2-3 (2010) 65-71.

21. Ἡ εὐχὴ τῆς θείας λειτουργίας πρὸ τοῦ Εὐαγγελίου, «ἔλλαμψον ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν...», εἶναι ἐπ' αὐτοῦ χαρακτηριστικὴ, διότι ἐπικαλεῖται τὸ φῶς τοῦ Ίησοῦ γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ ἀποκαλυπτικοῦ του λόγου, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀσύλληπτος γιὰ τὰ ἀνθρώπινα δεδομένα. Πβ. προσευχὴ ἀκολουθίας τοῦ ὁρθοῦ «Χριστὲ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν... ἵνα ἐν αὐτῷ ὀψόμεθα φῶς τὸ ἀπόσιτον...».

τίς ανάγκες τῆς κοινότητάς του καὶ τὴ διέξοδο ποὺ πάντοτε προσφέρει ἡ ἀγάπη καὶ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ.

Μέχρι τὴν περίοδο τοῦ Ὁθωμανικοῦ ζυγοῦ στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματεία δὲν ἀπαντοῦν ἐγχειρίδια Ὁμιλητικῆς, δηλαδὴ πρακτικὲς ὁδηγίες γιὰ τὸ περιεχόμενο, τὴ σύνταξη καὶ τὴν ἐκφώνηση ἑνὸς κηρύγματος. Διασώζονται πολὺτιμα ὁμιλητικὰ παραδείγματα, τὰ ὁποῖα δηλώνουν τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ κηρύγματος, τὴν ἐρμηνεία καὶ τὴ συστηματικὴ διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελίου, τὴν πνευματικὴ ἀναζήτηση τῆς ἐποχῆς τους, τὶς κοινωνικὲς τῆς ἀνάγκες, τὸ κριτήριο τῆς γλώσσας καὶ τοῦ ὕφους καὶ πρὸ πάντων τὴν ἀδιαμφισβήτητη πίστη τῶν ὁμιλητῶν.

Ἀπὸ τίς ἀρχὲς τοῦ 2ου αἰῶνα διασώζεται τὸ πρῶτο, ὡς σήμερα γνωστό, ἀκέραιο χριστιανικὸ κήρυγμα τῆς μεταποστολικῆς περιόδου²², ποὺ ἐπιγράφεται μὲ τὸν παραπλανητικὸ τίτλο Β΄ Ἐπιστολὴ Κλήμεντος Ρώμης «Πρὸς Κορινθίους». Ἔχει τὴ μορφή τῆς «ὁμιλίας», ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἓνα καινούριο λογοτεχνικὸ εἶδος στὴν ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς θύραθεν ἡ ἐκκλησιαστικῆς Γραμματείας, μὲ συγκεκριμένα σταθερὰ ἐκφραστικὰ χαρακτηριστικά: χρήση τοῦ β΄ ἐνικοῦ καὶ πληθυντικοῦ προσώπου, ποὺ ὁδηγεῖ στὸ ζωντανὸ διάλογο τοῦ ὁμιλητῆ μὲ τοὺς ἀποδέκτες του, ἀναφορὰ σὲ κάποιον εἰκονικὸ συνομιλητῆ σὲ γ΄ ἐνικὸ πρόσωπο καὶ ἀλληλουχία ἐρωτήσεων²³. Ἡ γλῶσσα τῆς εἶναι ἡ προφορικὴ Ἑλληνιστικὴ Κοινὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης, τὸ περιεχόμενό τῆς ἐρμηνευτικὸ καὶ ἡ τεκμηρίωσή του βιβλική, κατὰ τὴν πρακτικὴ τῆς Ἰουδαϊκῆς Συναγωγῆς ποὺ υἰοθέτησε ὁ Ἰησοῦς καὶ ἀκολούθησαν οἱ Ἀπόστολοι²⁴. Ἀπευθύνεται πρὸς τὰ μέλη τῆς χριστιανικῆς κοινότητος τῆς Κορίνθου, χωρὶς νὰ ἀποκλείονται οἱ ἐξ ἔθνῶν

22. Τὸ κείμενο φέρει τὸν παραπλανητικὸ τίτλο Κλήμεντος Ρώμης «Πρὸς Κορινθίους» ποὺ προσιδιάζει σὲ ἐπιστολή. Ὡστόσο ὁ συντάκτης του εἰκάζεται ὅτι εἶναι κάποιος πρεσβύτερος τῆς Κορίνθου ποὺ ἀπευθύνεται σὰ μέλη τῆς κοινότητάς του. Βλέπε ΜΠΟΝΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, *Συμπόσιον Πατέρων, Ἡ καλουμένη Β΄ Ἐπιστολὴ Κλήμεντος Ρώμης «Πρὸς Κορινθίους»*, Ἀθήνα 1976, σελ. 5-31.

23. Οἱ ἐκφραστικοὶ αὐτοὶ τρόποι ἀποδίδονταν στὴ λεγόμενη «διατριβή» τῶν Κυνικῶν, ἓνα λογοτεχνικὸ εἶδος ποὺ ἀνέπτυξαν αὐτοὶ οἱ φιλόσοφοι, γιὰ νὰ διαδώσουν μὲ ζωντανὸ τρόπο τὴ διδασκαλία τους. Ἀπὸ τὴ «διατριβή», σύμφωνα μὲ ὀνομαστοὺς Γερμανοὺς κυρίως ἐρευνητές, ἐπηρεάστηκε ὁ Ἀπ. Παῦλος καὶ ἡ χριστιανικὴ «ὁμιλία». Ὡστόσο ἡ νεώτερη ἐρευνα ἀπέδειξε ὅτι ἡ «διατριβή» δὲν ὑπῆρξε ἰδιαιτέρο εἶδος, ἐνῶ οἱ ἐκφραστικοὶ τρόποι ποὺ τῆς ἀποδίδονται ἀπαντοῦν στοὺς «Διαλόγους» τοῦ Πλάτωνα, στὸ περιβάλλον τοῦ ὁποίου εἶχε μαθητεύσει ὁ γενάρχης τους Διογένης ὁ Κυνικός. ΚΟΥΚΟΥΡΑ ΔΗΜΗΤΡΑΣ, *Σπουδὴ*, σελ. 121-140, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

24. ΚΟΥΚΟΥΡΑ ΔΗΜΗΤΡΑΣ, *Σπουδὴ*, σελ. 95-117.

Χριστιανοί, τονίζει τὸν ἐξαγιασμό τῶν πιστῶν καὶ τὴ σωτηρία ποὺ προσφέρει ὁ Χριστὸς καὶ καταλήγει σ' ἓνα κάλεσμα μετανοίας.

Ἡ «ὀμιλία» διαμορφώθηκε ὀριστικά τὸν 4ο αἰῶνα ἀπὸ τοὺς Διδασκάλους τῆς Ἐκκλησίας Μέγα Βασίλειο, Γρηγόριο Θεολόγο καὶ Ἰωάννη Χρυσόστομο, ὁ ὁποῖος ἀπετέλεσε καὶ τὸ ἀδιαφιλονίκητο πρότυπο τῶν κηρύκων τοῦ Εὐαγγελίου ὅλων τῶν ἐποχῶν.

Τὸ διάταγμα τῶν Μεδιολάνων (313) σήμανε τὸ τέλος τῶν φονικῶν διωγμῶν καὶ ἀνάμεσα στὰ ἄλλα καὶ τὴ σοβαρὴ ἱεραποστολικὴ ἐνασχόληση τῆς Ἐκκλησίας μὲ τοὺς διανοούμενους τῆς ἐποχῆς: τοὺς ρήτορες καὶ τοὺς φιλοσόφους, οἱ ὁποῖοι στίς σχολές τους δίδασκαν στοὺς ὑποψήφιους ὑψηλόβαθμους ἀξιωματοὺς τῆς Αὐτοκρατορίας τὴν ἐγκύκλιο παιδεία²⁵ καὶ στὴ συνέχεια τὴ φιλοσοφία, ἐπηρεάζοντας τὴ σκέψη καὶ ἀργότερα τίς ἀποφάσεις τους.

Τὸν 4ο αἰῶνα στὴν περιορῶσα λογοτεχνικὴ ἀτμόσφαιρα ἡ Ρητορικὴ μὲ τὸ ρεῦμα τῆς Β' Σοφιστικῆς εἶναι πανίσχυρη, ὅπως καὶ ἡ μίμηση (imitatio) τῶν κλασσικῶν προτύπων καὶ τῆς γλώσσας τους, ἀκριβέστερα τῆς ἀττικῆς διαλέκτου (φαινόμενο ἀπτικισμού). Μέσα σὲ αὐτὸ τὸ περιβάλλον «ὁ λόγος ὁ τοῦ Σταυροῦ» δὲν εἶναι μωρία μόνον ὡς «σημαινόμενο» ἀλλὰ καὶ ὡς «σημαῖνον», δηλαδὴ ὡς πρὸς τὴ γραπτὴ γλωσσικὴ του διατύπωση στὰ ἱερὰ κείμενα τῶν Χριστιανῶν²⁶. Διότι δὲν πληροῦσε τὸ «πρέπον», δηλαδὴ τὴν ἀπαράβατη ἀρχὴ τῆς Ρητορικῆς ὅτι «οἱ σπουδαῖες ἔννοιες (θεός, ἀλήθεια, δίκαιο) διατυπώνονται μὲ ἀνάλογο περισπούδαστο ὕφος»²⁷.

Ἡ «γλώσσα τῶν ἀλιέων» εἶχε ἤδη ἀπὸ καιρὸ ἀποκλειστεῖ ἀπὸ τὴ σπουδαία λογοτεχνικὴ δημιουργία²⁸ καὶ μαζί μὲ αὐτὸ τὸ «ὀστράκινο σκεῦος» συλλήβδην ἐξοστρακίζοταν καὶ ὁ θησαυρὸς τῆς πίστεως.

25. Ἀναλογικὰ ἡ σημερινὴ δευτεροβάθμια, ὅπου διδασκόταν ἡ τρικύτς τῶν μαθημάτων (trivium: γραμματικὴ, ρητορικὴ, λογικὴ) καὶ ἡ τετρακύτς (quadrivium: ἀριθμητικὴ, γεωμετρία, ἀστρονομία καὶ μουσικὴ).

26. Γιὰ τὴ μεγαλοφυῆ τοποθέτηση τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στοὺς ρήτορες, τὴν καταξίωση τῆς περιφρονημένης Κοινῆς τῆς Βιβλικῆς Γραμματείας μὲ τὰ ἴδια τὰ μέσα τῶν ρητόρων (χρῆση τῆς ὑφολογικῆς θεωρίας τοῦ Ἑρμογένη «Περὶ Ἰδεῶν») καὶ τὴν υἰοθέτηση τοῦ ἀπτικισμού στὸ γραπτὸ λόγο, βλέπε περισσότερα ΚΟΥΚΟΥΡΑ ΔΗΜΗΤΡΑΣ, Ἡ Ρητορικὴ σελ. 199-238.

27. Στὴν πράξη αὐτὸ σήμαινε ἀπτικὴ διάλεκτο ὡς πρὸς τὴ γραμματικὴ, τὸ συντακτικὸ καὶ τὸ λεξιλόγιο καὶ ποικίλη χρῆση ρητορικῶν σχημάτων (λέξεως καὶ διανοίας) ποὺ ἐπιδροῦν στὴν ἔκφραση (π.χ. παρηγήσεις, ὁμοιοτέλευτα κ.ο.κ.) ἢ στὸ νόημα τοῦ κειμένου (ἀντιθέσεις, ὀξύμωρα, μετωνυμίες κ.ο.κ.), ἐπιτυγχάνοντας ἓνα συναρπαστικὸ γιὰ τὰ μέτρα τῆς ἐποχῆς αἰσθητικὸ ἀποτέλεσμα.

28. Οἱ Ἀλεξανδρινοὶ φιλόλογοι ποὺ ἐγκαινίασαν τὸν ἀπτικισμό στοὺς τελευταίους προχρι-

Οι Πατέρες ανέπτυξαν δημιουργικό διάλογο με την περιώνυμη κλασική κληρονομιά χρησιμοποιώντας τα δικά της μέσα. Άπερριψαν την ειδωλολατρική θρησκεία και το άδιέξοδο της τραγωδίας και έκχριστιάνισαν τη φιλοσοφική σκέψη. Στο γραπτό λόγο υιοθέτησαν τον άπτικισμό και τις ύφολογικές προτάσεις της Β΄ Σοφιστικής και κωδικοποίησαν το μήνυμα του Ευαγγελίου κατά τό «πρέπον»²⁹ τῆς Ρητορικής, ὥστε νά ἀποφευχθεῖ ἡ ἐκ τῶν προτέρων ἀπόρριψή του.

Ἡ χριστιανική «ὀμιλία»³⁰ ἐνδύεται τὸν 4ο αἰῶνα ἕναν βαρύντιμο ὕφολογικό χιτῶνα πού περιβάλλει τὴ συνταρακτικὴ ἐμπειρία τοῦ ζῶντος Θεοῦ, γιὰ νά οἰκοδομήσει τοὺς πιστοὺς, νά στηλιτεύσει τὴν κοινωνικὴ ἀδικία καὶ νά μεταδώσει τὸ μήνυμα τοῦ Ευαγγελίου ἀδιακρίτως σὲ ὅλες τὶς κοινωνικὲς καὶ φυλετικὲς ομάδες.

Συγχρόνως ὑπομνηματίζει καὶ μία ἄριστη ἐπίδοση στὰ θύραθεν γράμματα τῆς ἐποχῆς. Τὸν 4ο αἰ. ἡ ἱερὰ παιδεία προσφερόταν ἀπὸ τὸ οἰκογενειακὸ περιβάλλον, τὴν ἄμεση μαθητεία κοντὰ σὲ ἀγίους, ὁσίους καὶ μάρτυρες τῆς πίστεως καὶ τὴν προσωπικὴ μελέτη τῶν ἱερῶν κειμένων ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ. Ἡ θύραθεν διδασκόταν στὰ σχολεῖα τῶν μεγάλων πόλεων τῆς ἑλληνοφώνης Οἰκουμένης. Σὲ αὐτὰ φημισμένοι, ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ειδωλολάτρες, ρήτορες καὶ φιλόσοφοι δίδασκαν τὴν ἀνθρώπινη ἀναζήτηση τοῦ ὑπερβατικοῦ καὶ τὴν τέχνη τοῦ λόγου καὶ τοῦ ἐπιχειρήματος στοὺς ὑποψήφιους ἡγέτες τῆς πολυδαίδαλης διοίκησης τοῦ Κράτους. Οἱ Καλπαδόκες καὶ ὁ Ἄντιοχέας Ἰωάννης διέπρεψαν ὅλοι στὶς σχολές πού φοίτησαν. Ὅμως οἱ ὀμιλίες τους δὲν εἶναι σπουδαῖες γιὰ τὴ ρητορεία τους, διότι διαπρεπεῖς ρήτορες ἦταν καὶ οἱ δάσκαλοί τους, ἀλλὰ γιὰ τὸ φῶς τῆς τρισηλίου θεότητος πού διατύπωσαν μὲ λαμπρὰ ἀνθρώπινα ἐκφραστικὰ μέσα.

Παρ' ὅλα αὐτὰ, ἡ ἀπαστρέπτουσα ὡς χρυσὸς αἴγλη τῆς πίστεως καὶ τοῦ ὕφους τῶν ὀμιλιῶν τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ ἡ κυρίαρχη τάση τῆς μί-

στιανικούς αἰῶνες λειδόρησαν ἀρκοῦντως τὴν προφορικὴ Ἑλληνιστικὴ Κοινὴ καὶ τὴν ἀπέριψαν ἀπὸ ὁποιοδήποτε λογοτεχνικὸ εἶδος.

29. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ, *Ρητορική*, 1408α, 10.

30. Στὴν *Patrologia Graeca* οἱ ἐρμηνευτικὲς ὀμιλίες μὲ ἀποδέκτες τὸ ἐκκλησίασμα ἐπιγράφονται καὶ ὡς «λόγοι». Πρόκειται γιὰ μία ἐναλλακτικὴ ὀνομασία μὲ τὰ ἴδια ἐκφραστικὰ καὶ ἐρμηνευτικὰ χαρακτηριστικά. Στὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας θὰ καλλιεργηθεῖ ἰδιαίτερο εἶδος κηρύγματος ἀπὸ ἰταλικὲς ἐπιδράσεις καὶ καταβολές πού προέρχονται ἀπὸ τὴ δομὴ καὶ τὴν ἐπιχειρηματολογία τῶν δικανικῶν λόγων, πού ὀνομάζεται «λόγος» (*sermo*).

μησης (*imitatio*³¹) άναγνωρισμένων προτύπων σέ όλη τή Γραμματεία τής βυζαντινής περιόδου, συνέβαλαν στην πιστή άντιγραφή τών έρμηνευτικών όμιλιών του και τήν άκέραιη ή άποσπασματική ένσωμάτωσή τους σέ μεταγενέστερες όμιλίες³².

Η εικόνα πού διαθέτουμε άπό τά κηρύγματα διά μέσου τών αιώνων είναι έλλιπής. Τά περισσότερα δέν έχουν διασωθεϊ. Πολλά παραμένουν άδημοσίευτα σέ βιβλιοθήκες αλλά και όσα είναι ήδη γνωστά δέν έχουν καταλλήλως μελετηθεϊ.

Πρακτικές όδηγίες για τή σύνθεση του κηρύγματος ό ιερός Χρυσόστομος σέ μορφή ειδικοϋ έγχειριδίου δέν κατέλιπε. Διασώζονται, όμως, νουθεσίες για τó ήθος του κήρυκα και τούς στόχους του κηρύγματος, όπως οί έξής³³:

- τó κήρυγμα όφείλει νά διδάσκει τήν αλήθεια και νά μñν εκπίπτει τής ύγιους πίστεως,
- οί κήρυκες του Εϋαγγελίου δέν θά πρέπει νά παρανοοϋν τήν πραγματική σημασία τής φράσης «ιδίωτης τῷ λόγῳ» του Άπ. Παύλου. Δέν θά πρέπει άπό όκηρία νά αποφεϋγουν τή μελέτη τής έποχής τους, ή όποία είναι άπαραίτητη για τήν υπεράσπιση τής Όρθοδοξίας και τή στήριξη του ποιμνίου,
- ή όμιλία πού άπευθύνεται πρòς τόν λαò του Θεοϋ προϋποθέτει πολϋ κόπο και φροντίδα,
- ό όμιλητής/κήρυκας όφείλει νά έχει έπαρκή έφόδια για τήν άποστολή του, χωρίς νά επιδιώκει τόν προσωπικό του έπαινο, πού είναι έπιβλαβής για τó ποιμνίό του,
- όσο περισσότερο καταρτισμένος τόσο περισσότερο υπεύθυνος είναι άπέναντι στους άμαθεϊς,

31. Τήν έποχή αϋτή δέν στηλιτευόταν ή οικειοποίηση τής ξένης πνευματικής ιδιοκτησίας χωρίς τήν άναφορά του όνόματος του συγγραφέα (*plagiarismus*). Προστασία τών πνευματικών δικαιωμάτων τών συγγραφέων δέν υπήρχε, αντίθετως ή πιστή άντιγραφή τους, έστω και άνωνύμως, έδειχνε τόν σεβασμό τών νεωτέρων πρòς τήν άϋθεντία τών παλαιότερων και δική τους καταιξίωση, έφ' όσον στηρίζονταν σέ άϋθεντίες και τηροϋσαν τς άρχές τής «μίμησης».

32. Άπό τόν 5ο αϊ. και έξής με τήν παγίωση τών βιβλικών άναγνωσμάτων τών Κυριακών του λειτουργικοϋ έτους και τόν καθορισμό του κύκλου τών έορτών βαθμιαία καταρτίζονται σειρές όμιλιών (Όμιλίαρια) για τς Κυριακές (Κυριακοδρομία) και τς Έορτές (Έορτοδρομία). Διασώζονται άπό τόν 5ο, 7ο, 11ο και τόν 14ο αϊώνα. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ ΙΩΑΝΝΟΥ, *Όμιλητική*, σελ. 119. Βλέπε επίσης ΖΩΓΡΑΦΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ-ΑΜΒΡΟΣΙΟΥ, Έπισκόπου Ζήλων (νϋν Κορέας), *Ό Γαβριήλ Θεσσαλονίκης και τó άποδιδόμενο εις αϋτόν άνέκδοτον Όμιλίαριον*, Κ.Β.Ε. Θεσσαλονίκη 2007, διδακτορική έργασία πού καταδεικνύει τήν άμεση έξάρτηση ένòς Όμιλιαρίου του 14ου αϊ. άπό τά έρμηνευτικά ύπομνήματα του Ίωάννου Χρυσοστόμου.

33. *Λόγοι περι Τερωσύνης*, PG 48, IV, V.

- δὲν θὰ πρέπει νὰ περιφρονεῖ τελείως τὶς ἄκριτες κατηγορίες τῶν πολλῶν, ἀλλὰ οὔτε καὶ νὰ τὶς ὑπολογίζει τελείως,
- ὁ κήρυκας θὰ πρέπει νὰ συνθέτει τὴν ὁμιλία του μὲ στόχο νὰ ἀρέσει μόνον στὸν Θεό, διότι
- ὅποιος ἐπιδιώκει τοὺς ἐπαίνους καὶ δὲν τοὺς περιφρονεῖ, ὑφίσταται πολλὰ δεινά.

Μετὰ τὴν ἄλωση τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου ἀπετέλεσε τὴν πρωταρχικὴ μέρριμα τῆς Μητέρας Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Στόχος του ἢ πνευματικὴ στήριξη τῶν ὑποδούλων ὀρθοδόξων καὶ ἢ καταπολέμηση τῆς ἄγνοιας, τῆς τυπολατρίας καὶ τῆς δεισιδαιμονίας.

Ἦδη ἀπὸ τὸν πρῶτο μετὰ τὴν ἄλωση Πατριάρχη Γεννάδιο Σχολάριο σώζονται ὀρισμένα κείμενα στὴν προφορικὴ γλῶσσα, ποὺ φανεροῦν τὴν προσαρμογὴ τῆς Ἐκκλησίας στὶς καινούργιες ἐξωτερικὲς συνθήκες³⁴. Ἐπίσης ὑπάρχουν μαρτυρίες γιὰ τὸν Μάξιμο Γ' (1476-1482) ὅτι δίδασκε «ἐπ' ἄμβωνος τοῦ πατριαρχείου καὶ ἐν ἄλλαις ἐκκλησίαις τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ κατὰ πᾶσαν Κυριακὴν καὶ ἑορτὴν» καὶ γιὰ τὸν Νήφωνα (1486-1488) ὅτι δίδασκε «καθ' ἡμέραν ἐπ' ἄμβωνος καὶ ἐποίει διδασχὰς λογίως καὶ θαυμασίως». Ἀλλὰ καὶ ἱεράρχες ἄλλων περιοχῶν κήρυτταν «ἀκωλύτως καὶ μὲ παρηγορία»³⁵.

Οἱ βιβλιοθήκες τῶν ἱερῶν μονῶν στὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ σὲ ἄλλες περιοχὲς ποὺ διαφύλαξαν θησαυροὺς μὲ χειρόγραφα τῆς πατερικῆς καὶ τῆς θύραθεν Γραμματείας, στοὺς δύο πρῶτους αἰῶνες τῆς ζοφερῆς σκλαβιάς ἀπετέλεσαν τὰ μοναδικὰ φυτῶρια τῆς ἱεράς καὶ τῆς θύραθεν παιδείας. Ἐκεῖ καλλιεργήθηκαν οἱ κήρυκες τῆς πίστης στὸν Χριστὸ καὶ τὴν Ἐκκλησία του, ἢ ὅποια διαφοροποιοῦσε τὸν ὑπόδουλο ἀπὸ τὸν δυνάστη του καὶ ὄχι σπάνια στοίχιζε στὸν πρῶτο τὰ βασανιστήρια καὶ τὸ θάνατο.

Παράλληλα, μετὰ τοὺς δύο πρῶτους αἰῶνες τῶν κατατρεγμῶν, ὀρθόδοξοι κληρικοὶ ἀπὸ τὰ Ἐνετοκρατούμενα Ἐπτάνησα ἄρχισαν νὰ σπουδάζουν στὶς φημισμένες ἰταλικὲς πόλεις τῆς ἐποχῆς καὶ νὰ δέχονται νέες ἐπιδράσεις³⁶.

34. «ἐπειδὴ ἠρώτησας μαθεῖν τί ἤθελεν ὁ Θεὸς καὶ ἐσαρκοῦτο, ἄκουσον τὸν τρόπον: Θεὸς οὐδεμίαν χρεῖαν εἶχε σαρκωθῆναι, ἀλλ' ἢ ἀνθρωπότης ἐδέετο ἰατρίας».

35. Βλέπε ΓΕΔΕΩΝ ΜΑΝΟΥΗΛ, Τὸ κήρυγμα τοῦ θείου λόγου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν κάτω χρόνων, Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, Τόμος 80ς (1887-88), σελ. 186-188, 192-196, 198-203. Ἐπίσης - ΔΗΜΑΡΑ Κ. Θ., Ἱστορία τῆς Νεώτερης Λογοτεχνίας, Ἀθήνα, 2000, σελ. 45 καὶ ἐξ.

36. Ἀπὸ τὸν 13ο αἰ. καὶ ἐξῆς παρατηρεῖται στὴ Δύση ἀνθησις τοῦ κηρύγματος ἀπὸ μοναχικὰ

Στήν περίοδο του ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ παρατηροῦνται σέ γενικές γραμμές τρεῖς ὁμιλητικές τάσεις:

- Ἡ πρώτη συνεχίζει τήν πατερική ἐρμηνευτική ὁμιλία ὡς πρὸς τή βιβλική τεκμηρίωση, τοὺς ἐκφραστικούς τρόπους καὶ τή λόγια γλῶσσα. Κύριοι ἐκφραστῆς τῆς ὁ Ἀθανάσιος Πάριος, συγγραφέας ὁ ἴδιος καὶ ἐγγχειριδίου Ρητορικῆς, μὲ σημαντική ἐπίδραση σὲ ἄλλους ὀνομαστοὺς σύγχρονους καὶ μεταγενέστερους ἱεροκήρυκες, ὅπως ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης³⁷, ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων καὶ ἄλλοι.
- Ἡ δεύτερη ἀποτελεῖ προσαρμογὴ τῆς ὁμιλίας στὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς. Προσοικειώνεται τὴν ἤδη διαμορφωμένη νεοελληνική γλῶσσα, ἀποφεύγει τὰ ρητορικά σχήματα καὶ ἐρμηνεύει μὲ ἀπλὸ τρόπο τὴ Γραφή καὶ τὴ δογματικὴ διδασκαλία τῶν Πατέρων (Δαμασκηνὸς Στουδίτης, Μελέτιος Πηγᾶς, Μάξιμος Πελοποννήσιος, Κοσμάς Αἰτωλός, Κολλυβάδες).
- Ἡ τρίτη τάση δέχτηκε ἐπιδράσεις ἀπὸ τὰ ὁμιλητικὰ ρεύματα τῆς ἐποχῆς στὴν Ἰταλία, μὲ καταβολὲς στὸ δικανικὸ εἶδος τῆς κλασικῆς ρητορείας, τὸ ὁποῖο ἐξόχως μετὰ τὸν Δημοσθένη (5ος αἰ. π.Χ.) καλλιέργησε στὴ Ρώμη ὁ Κικέρωνας (1ος αἰ. π.Χ.). Ὑστερα ἀπὸ μία ποικιλόμορφη ἐπεξεργασία (Segneri, Bossuet) ἡ ἐκκλησιαστικὴ ρητορεία εἰσάγεται ὡς ἀντιδάνειο στὴν Ἀνατολή (Φραγκίσκος Σκοῦφος, Ἡλίας Μηνιάτης, Παχώμιος Ρουσάνος, Ἰωαννῆσιος Καρτάνος καὶ ἄλλοι).

Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι τὸν 4ο αἰ. ἡ Ἐκκλησία στὴν Ἀνατολή υἱοθέτησε τὴ γλῶσσα καὶ τὸ ὕφος τῶν ρητόρων, ὅπως καλλιεργήθηκαν ἀπὸ τὸν Ἰσοκράτη τοὺς ἐγκωμιαστικούς λόγους, καὶ ὄχι τὴ διάταξη καὶ τὴν ἐπιχειρηματολογία τῶν δικανικῶν³⁸.

Γέννημα αὐτῆς τῆς τρίτης τάσης εἶναι μία καινούρια μορφή κηρύγματος, ὁ «ἐκκλησιαστικός» ἢ «σύγχρονος λόγος» (*sermo modernus*), σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὸν ἀρχαῖο λόγο ἢ τὴ γνωστὴ πατερικὴ ὁμιλία ποὺ ἐξίσου καλλιεργήθηκε στὴ Δύση (*homilia* ἢ *sermo antiquus*).

τάγματα ποὺ ἐξυπηρετοῦν τὴ διάδοση τοῦ μυστικισμοῦ καὶ ἀργότερα (15ος αἰ. καὶ ἐξῆς) συσπειρώνουν τὴν ἀντελίθεση στὰ φλογερά κηρύγματα τῶν Μεταρρυθμιστῶν (Ἀντιμεταρρυθμιστῶν).

37. Κερκυραῖος λόγιος κληρικός, διδάσκαλος τοῦ Γένους, μετέπειτα Ἐπίσκοπος Χερσῶνος καὶ ἀργότερα Ἀστραχανίου (1731-1800). Γνωστὸς γιὰ τὸ Κυριακοδρομῖό του, τὸ ὁποῖο διεδόθη εὐρύτητα καὶ μεταφράστηκε. Στὴ Ρουμανία διατηρεῖται μέχρι σήμερον στὴ λειτουργικὴ πράξη (Cazanie).

38. Βλέπε περισσότερα ΚΟΥΚΟΥΡΑ ΔΗΜΗΤΡΑΣ, *Ἡ Ρητορική*, σελ. 193-198.

Ὁ λόγος (*sermo modernus*) ἀποδεσμεύεται ἀπὸ τὸ βιβλικὸ κείμενο –πὸ προσδιορίζει τὴν ὁμιλία–, ἀναπτύσσει κάποιο ἐνδιαφέρον θέμα καὶ ἔχει ἀρκετὰ σύνθετη δομή³⁹.

Τὸ νέο εἶδος ἔδωσε τὴ δυνατότητα στοὺς ἱεροκέρυκες τῆς περιόδου, παράλληλα μὲ τὸν ἀδιάπτωτο ζῆλο γιὰ τὴ διαφύλαξη τῆς πίστεως καὶ τῆς πολιτιστικῆς ἰδιαιτερότητας τῶν ὑποδούλων, νὰ ἐξωτερικεύσουν τὴν τέχνη πὸν διδάχτηκαν στὴ Δύση καὶ νὰ τὴν ἐφαρμόσουν στὴ διακονία τῆς Ἐκκλησίας. Ἄλλωστε ἐκεῖνη τὴν περίοδο τῆς δουλείας, χωρὶς Κοινοβούλια καὶ Δικαστήρια, δὲν ὑπῆρχε καμία ἄλλη διέξοδος γιὰ νὰ ἀρθρωθεῖ ἕνας μεγαλοπρεπῆς δημόσιος λόγος, παρὰ μόνον ὁ ἄμβωνας τῶν ἐκκλησιῶν.

Τὸ εἶδος αὐτὸ περιλαμβάνει ἀρκετοὺς κινδύνους νὰ ἐκτροχιαστεῖ ἀπὸ τὸν κύριο στόχο τοῦ κηρύγματος, πὸν εἶναι τὸ μεγαλεῖο τῆς πίστεως, καὶ νὰ μεταβληθεῖ σὲ ἠθικὴ πραγματεία ἢ στομφώδη ἀγόρευση. Παρόμοιοι λόγοι πὸν ἐκφωνήθηκαν τὸν 20ὸ αἰ. εἰς «ἄκραν καθαρεύουσαν» καὶ εἰσαγγελικoὺς τόνους συνέβαλαν ἀρκετὰ στὴ δυσφορία γιὰ τὸ νεώτερο κήρυγμα.

Οἱ περισσότεροὶ κληρικοὶ πὸν σπούδασαν στὰ φημισμένα πανεπιστήμια τῶν ἰταλικῶν πόλεων ἀπὸ τὸν 17ο αἰῶνα καὶ ἐξῆς, μαζί μὲ τὸν ἐκκλησιαστικὸ λόγο πὸν εἰσήγαγαν στὴν Ἀνατολή, ἐγκαινίασαν καὶ τὴν παράδοση τῶν ὁμιλητικῶν ἐγχειριδίων ἢ ἐγχειριδίων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ρητορικῆς⁴⁰.

Τὰ περισσότερα ὀνομάζονται *Τέχνη Ρητορικὴ* καὶ περιέχουν τὴ θεωρία τοῦ κηρύγματος πὸν συμπληρώνεται ἀπὸ σχεδιαγράμματα λόγων. Εἰδικὲς μελέτες γιὰ τὰ ὄντως ἄφθονα ὁμιλητικὰ βοηθήματα αὐτῆς τῆς περιόδου δὲν ἔχουν γίνεῖ. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο παραμένει ἄγνωστη ἡ ἐξάρτησή τους ἀπὸ τὰ λατινικὰ πρότυπα, ἢ γεωγραφικὴ τους ἐξάπλωση, οἱ μεταξὺ τους σχέσεις, οἱ οὐσιαστικὲς ἐπιδράσεις τους στὸ κήρυγμα τῆς περιόδου κ.ο.κ.

Τὰ ὁμιλητικὰ ἐγχειρίδια ἐπεκτάθηκαν καὶ στὸν 20ὸ αἰῶνα⁴¹. Οἱ ἀπόφοιτοὶ τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, γιὰ τὶς περισσό-

39. Βλέπε περισσότερα ΤΡΕΜΠΕΛΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ, *Ὁμιλητικὴ*, Ἐκδόσεις «Ὁ Σωτήρ», Ἀθῆναι 1976, σέλ. 223 καὶ ἐξῆς. Ἐπίσης ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ Ι., *Ὁμιλητικὴ*, Θεσσαλονίκη, 1988, σελ. 175-197.

40. Ὁ ὅρος εἶναι ἀνακριβής. Ἡ Ρητορικὴ εἶναι μία, ἢ θύραθεν. Ὁ τίτλος σημαίνει ὅτι τὸ ἐγχειρίδιο περιέχει τὶς ἀρχὲς τῆς Ρητορικῆς μὲ πρακτικὲς ὁδηγίες ἐφαρμογῆς σὲ ἐκκλησιαστικὰ κείμενα.

41. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ εἶναι ἔντονος καὶ οἱ ἐπιδράσεις ἀπὸ τὴν προτεσταντικὴ παράδοση, ἢ ὁποῖα ὡς ἐκ τῆς φύσεώς της καλλιέργησε ἐντόνως τὸ κήρυγμα. Βλέπε σχετικὰ ΓΟΥΣΙΔΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, *Ἡ Ὁμιλητικὴ ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τὸ πρῶσιμα τῆς θεανδρικής ἀρχῆς, στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνος*, διδακτορικὴ διατριβή, Θεσσαλονίκη 1970.

τερες δεκαετίες του 20ού αιώνα, διδάχτηκαν συνοπτικά την ιστορία, την αναγκαιότητα και τα είδη του κηρύγματος μαζί με χρήσιμες ύποδείξεις για τη μορφή και το περιεχόμενό του από τρία βασικά έγχειρίδια όνομαστών πανεπιστημιακών διδασκάλων. Και οι τρεις, Π. Τρεμπέλας, Εϋ. Θεοδώρου και Ί. Φουντούλης, ασχολήθηκαν με την ‘Ομιλητική’⁴², παράλληλα με το κύριο γνωστικό τους αντικείμενο.

Είναι αυτόνοχο ότι τα εισαγωγικά έγχειρίδια είναι χρήσιμα για τὸν ὑποψήφιο καὶ τὸν ἀρχάριο ἱεροκλήρυκα. Προσφέρουν ὁδηγίες, τοῦ ὑπενθυμίζουν τὸ καθήκον του καὶ πρὸ πάντων τὸν προτρέπουν νὰ προχωρήσει ὁ ἴδιος στὴν πράξη. Τὸν καλοῦν νὰ ἀρθρώσει μέσα στὴν εὐχαριστιακὴ σύναξη ἕναν «ἀγιογραφικό, χριστοκεντρικό, πατερικό, μυσταγωγικό, σαφὴ καὶ συγκεκριμένο, ἀνεπιτήδευτο, συγχρονισμένο λόγο παρακλήσεως»⁴³.

‘Ὅλες αὐτὲς οἱ ὁδηγίες, ὅπως καὶ ὁ προβληματισμὸς ποὺ κατὰ καιροὺς διατυπώνεται⁴⁴, ἐπικεντρώνονται πρὸ πάντων στὸ λειτουργικὸ ἢ μυσταγωγικὸ κήρυγμα⁴⁵. Ἡ μέριμνα αὐτὴ εἶναι ἄκρως κατανοητὴ, ἐφ’ ὅσον στίς μαρτυρίες γιὰ τίς πρῶτες συνάξεις τῶν πιστῶν ἡ ἐρμηνεία τῶν Γραφῶν συνυφαίνεται μετὰ τὸ μυστήριο τῆς θείας εὐχαριστίας⁴⁶.

42. ΤΡΕΜΠΕΛΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ, *‘Ομιλητικὴ ἢ ἱστορία καὶ θεωρία τοῦ κηρύγματος*, Ἀδελφότης Θεολόγων «Ὁ Σωτήρ», Ἀθήναι, 3η ἐκδ. 1976. ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ, *Μαθήματα Ἐκκλησιαστικῆς Ρητορικῆς ἢ Ὀμιλητικῆς*, 4η ἐκδ., ἐν Ἀθήναις 1988. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ ΙΩΑΝΝΟΥ, *‘Ομιλητικὴ*, Θεσσαλονίκη 1998.

43. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ ΙΩΑΝΝΟΥ, *‘Ομιλητικὴ*, σελ. 61-81.

44. Τὸ κήρυγμα μετὰξὺ λιμοῦ καὶ κορεσμοῦ, *Σύναξη*, Τεύχος 83, Ἰούλιος-Σεπτέμβριος 2002.

45. Γιὰ τὴν ἀναγκαιότητα ἐνὸς σύντομου ἐρμηνευτικοῦ κηρύγματος σὲ ὅλες τίς ἀκολουθίες, πρβλ. Πρωτοπρ. ΚΑΛΥΒΑ ΑΛΚΙΒΙΑΔΗ, *Ἡ Μεγάλῃ Ἑβδομάδα καὶ τὸ Πάσχα στὴν Ἐλληνορθόδοξῃ Ἐκκλησίᾳ*, Μτφρ. Δ. Κούκουρα, Ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1999, σελ. 196: «Τὸ κήρυγμα εἶναι θεμελιώδες τμήμα τῆς λατρείας. Εἶναι ἀπὸ μόνο του μία πράξη προσευχῆς, ἕνα σωτηριῶδες καὶ μεταμορφωτικὸ γεγονός. Ἐπειδὴ τὸ κήρυγμα συντελεῖ στὸ νὰ προσέρχονται καὶ νὰ οἰκοδομοῦνται οἱ πιστοί, γι’ αὐτὸ τὸ λόγο ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τίς σπουδαιότερες εὐθύνες καὶ κύριο καθήκον τοῦ ἱερέα. Ὁ κηρυκτικὸς λόγος δεσμεύει τοὺς ἀνθρώπους μετὰ τίς θεμελιώδεις ἀλήθειες τοῦ Εὐαγγελίου. Τὸ κήρυγμα εἶναι μία ἰσχυρὴ δύναμη, γιὰ νὰ διατηρηθεῖ ἡ πίστις ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ παρηγορηθεῖ, νὰ παρακινήθει καὶ νὰ ἐμπνευσθεῖ ὁ λαός. Εἶναι ὡς ἐκ τούτου ὑψίστης σημασίας νὰ εἶναι προετοιμασμένος ὁ ἱερέας καὶ νὰ ἀρθρώνει λόγο πλήρη νοημάτων σὲ μία ἱερὴ ἀκολουθία γιὰ τὴν οἰκοδομὴ τῶν πιστῶν».

46. Πρ. 2,42, Α΄ Τιμ. 3,15, ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ, Α΄ Ἀπολογία, 67,3-4, ΒΕΠΕΣ 3, σ. 198. ARCHBISHOP DEMETRIOS OF AMERICA, *Ways of the Lord: Perspectives on Sharing the Gospel of Christ*, New York, 2010, p. 151: “The complete and the whole content of the divine revelation in Christ has

Όμως, όταν τελειώνει ή θεία λειτουργία και τὰ μέλη τῆς σὺνάξης ἐξέρχονται ἀπὸ τὸ ναό, τότε καλοῦνται νὰ ἐπιτελοῦν τὴ «λειτουργία μετὰ τὴ Λειτουργία», ὥστε νὰ μεταμορφωθεῖ ὁλόκληρη ἡ ζωὴ σὲ μία Λειτουργία. Ὁ λόγος ἱερουργεῖται μέσα στὴν κοινωνία, μὲ συγκεκριμένη στάση ζωῆς καὶ ἀνάλογη διακονία⁴⁷.

Τὸ «φαιδρὸν τῆς ἀναστάσεως κήρυγμα» δὲν ἔχει ἀποκλειστικούς ἀποδέκτες τὸ τακτικὸ ἢ περιοδικὸ ἐκκλησίασμα τῆς Κυριακῆς. Ἡ Ἐκκλησία χρειάζεται νὰ τὸ ἐπανευαγγελιστεῖ στὰ βαπτισμένα μέλη τῆς πού ἔχουν ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ ἀδιαφορία, ἄγνοια, σύγχυση. Καὶ ὅπωςδήποτε, κατὰ τὴ ρητὴ ἐντολὴ τοῦ Ἰησοῦ, καλεῖται νὰ τὸ εὐαγγελιστεῖ σ' ἐκείνους πού δὲν τὸ ἔχουν ποτὲ ἀκούσει⁴⁸.

Αὐτοὶ οἱ ἀποδέκτες δὲν εὐρίσκονται μόνον σὲ μακρινὲς ἐξωτικὲς χώρες. Ἄπαντοῦν στὴ δική μας παγκοσμιοποιημένη γειτονιά, στὸν ἀπροσδιόριστο κυβερνοχώρο, στὸ χάος τῶν ὑψηλῶν συχνοτήτων, στὰ πλήθη τῶν τηλεθεατῶν καὶ τῶν ἀκροατῶν τῶν διαδικτυακῶν ἐκπομπῶν. Ἀκόμη ἐντοπίζονται καὶ ἀνάμεσα στὸ ἴδιο τὸ τακτικὸ ἐκκλησίασμα πού συχνὰ κατατρέχεται ἀπὸ προχριστιανικὲς δοξασίες, ἐργώδεις τυπολατρεῖες καὶ ἐλεγκτικὴ ἡμιμάθεια.

Ἡ Ἐκκλησία αὐτονοήτως ἀρθρώνει τὸ λόγο τῆς καὶ ἐκτὸς τοῦ ἱεροῦ ναοῦ.

Ἡ Καινὴ Διαθήκη εἶναι σαφῆς ὅτι «ἐγένετο Ἰωάννης ὁ βαπτίζων ἐν τῇ ἐρήμῳ [καί] κηρύσσει βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν» (Μκ. 1,4). Ἐπίσης ὅτι «μετὰ τὸ παραδοθῆναι τὸν Ἰωάννην ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν Γαλιλαίαν κηρύσσει τὸ εὐαγγέλιον τοῦ θεοῦ καὶ λέγων ὅτι πεπλήρωται ὁ καιρὸς καὶ ἤγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ· μετανοεῖτε καὶ πιστεύετε ἐν τῷ εὐαγγελίῳ» (Μκ. 1,14-15). Ὁ Ἰησοῦς κηρύσσει στοὺς ὑπαίθριους χώρους, πάνω στὸ ὄρος, στὴν ἄκρη τῆς λίμνης, στὸ φρέαρ Συχάρ, στὶς κατάμεστες ἰδιωτικὲς κατοικίες. Ὅπωςδήποτε καὶ στὴ Συναγωγὴ καὶ στὸ Ναὸ τῶν Ἱεροσολύμων. Τὸ ἴδιο μα-

been preserved intact in its unsurpassed beauty and integrity for twenty centuries by the Church". Ἐπίσης πρωτοπρ. ΚΑΛΛΙΑΚΜΑΝΗ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Τὰ Ἄγιογραφικὰ ἀναγνώσματα καὶ τὸ θεῖο κήρυγμα, στὸ «Ἱερουργεῖν τὸ Εὐαγγέλιον. Ἡ Ἁγία Γραφή στὴν Ὁρθόδοξη Λατρεία», Πρακτικὰ Ἐ Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου Στελεχῶν τῶν ἱερῶν Μητροπόλεων, Κλάδος Ἐκδόσεων Ε.Μ.Υ.Ε.Ε., Ἀθήνα 2005, σελ. 533-553.

47. Βλέπε ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ, Ἀρχιεπισκόπου Τιράνων καὶ πάσης Ἀλβανίας, *Ἱεραποστολὴ στὰ ἔχνη τοῦ Χριστοῦ*, Ἀποστολικὴ Διακονία, Ἀθήνα 2007, σελ. 129-132. Διευκρίνιση γιὰ τὴν πρόταση: Ἡ λειτουργία μετὰ τὴν Λειτουργία 'Liturgy after Liturgy'.

48. Μρ 16,15.

θαίνουμε για τὸ κήρυγμα τῶν Ἀποστόλων ἀπὸ τὶς Πράξεις καὶ ἀπὸ τὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας μας⁴⁹.

Ἡ ἐρώτηση γιὰ τὸ κήρυγμα σήμερα ἐπανερχεται πάλι. Πῶς μειώνεται ἡ ἀρνητικὴ κριτικὴ καὶ αὐξάνει ἡ θετικὴ ἀποδοχή;

Ἴσως ὅταν εἶναι ἀληθινό, ἀπέριπτο, θεραπευτικὸ καὶ πρὸ πάντων ρηξικέλευθο. Ὅταν διαπερνᾷ μὲ τὴ δύναμη τῆς πίστεως τὸ μπετόν τῆς ἀπόγνωσης καὶ ἀνοίγει σχισμάδες, γιὰ νὰ βλαστήσει ἡ ἐλπίδα καὶ νὰ διαπεράσει τὸ φῶς.

49. Ἀπὸ τὸν 4ο αἰῶνα, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἐρμηνευτικὲς ὁμιλίες, διασώζονται καὶ βαπτισματικὲς κατηγήσεις γιὰ ἐκείνους ποὺ εἶχαν πρόσβαση μόνον στὸν πρόναο. Βλέπε ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ, *Κατηγήσεις Κυρίλλου Ἱεροσολύμων. Ψυχοπαιδαγωγικὴ προσέγγιση*, Ἔκδ. Κυριακίδη, Β' ἔκδοση, Θεσσαλονίκη 2003.